

ERIK BOLLERUP

Sven Bring (Lagerbring) och kanslerscensuren i Lund på 1750-talet

I

I januari 1753 blev det en ej ringa uppståndelse inom Lunds akademiska värld. Då förordnade nämligen universitetets nye kansler, riksrådet Nils Palmstierna – kansler sedan september 1752 –, att innehållet i alla disputationer vid akademien skulle meddelas honom 20 dagar före det ventilationen skulle ske.

Därmed hade det vetenskapliga livet vid den sydsvenska akademien lagts under, som det skulle visa sig, sträng kanslerscensur, en unik händelse i dess annaler. Redan Palmstiernas företrädare i ämbetet, riksrådet Johan Gyllenborg, hade fingrat på lärosätets egen censurrätt såtillvida, att han 1744 förordnat, att alla disputationer skulle insändas till kanslersämbetet, men därifrån och till en *förhandscensur* av Palmstiernas märke var steget givetvis stort. Censuren varade under hela Palmstiernas kanslerstid, från och med 1753 alltså till i mars 1761, och upprätthölls även till en början av efterträdaren i ämbetet, greve Carl Gustaf Löwenhielm, tills han vid ett besök i Lund 1763 blivit underrättad om att censuren över disputationerna enligt universitetets konstitutioner skulle utövas av respektive fakulteters dekanus. Genom kanslersbrev i augusti 1763 återfick fakulteterna censurrätten. Några år dessförinnan hade kanslerscensuren emellertid skärpts i ett väsentligt avseende: i februari 1758 förordnade Palmstierna, att alla disputationer, som på något sätt berörde den bestående statsförfattningen, skulle i *sin helhet*

uppsändas till kanslersämbetet och först efter meddelat tillstånd därifrån få utgivna och ventileras.¹

Vad var nu bakgrunden till hela den uppseendeväckande kanslersaktionen? Av allt att döma torde orsakerna vara flera och att söka på olika håll: hos Palmstierna personligen, i vissa »ledsamheter» vid Uppsala universitet, i rikspolitiken och – inte minst – i lokala politiska stämningar och förhållanden vid det lundensiska lärosätet.

Friherre Nils Palmstierna var en av de sex politiker, som hattarna genom den parlamentariska kuppen strax före jul 1746 hade placerat i regeringen för att trygga sin makt. Att han stod främst på deras riksrådsförslag säger en del om partiets värdering av honom. Till sin läggning en aggressiv handlingsmänniska var han enligt Malmström en oförtruten förfäktare av hattarnas grundsatser, och det fanns i landet under hans tid knappast någon mera fanatisk förföljare av dem som hyste motsatta åsikter.² Som ytterligare ett exempel på partiets förtroende för honom kan nämnas, att han i maj 1747 jämte två andra riksråd fick regeringens uppdrag att med J. K. efterspana stämplingar mot tronföljden, och att han samma år vid ett tillfälle adjungerades med den ständernas speciella kommission, som hade att utreda och döma i Springeraffären och principalatsfrågan. Som ett resultat av samarbetet tillkännagavs i sekreta utskottet, att man uppspåret stämplingar mot rikets säkerhet. Sedan han på detta och andra sätt lagt i dagen sin förmåga att vaka över författningens helgd, blev han 1758 – samma år skärpte han censuren i Lund – ordförande i den kungliga kommission, som till-

---

¹ M. WEIBULL, Lunds universitets historia, I 232 f. Ordet disputation brukas i uppsatsen i samma betydelse som i kanslerskrivelserna, nämligen som beteckning på den avhandling, som vid ventilationen skulle bli föremål för vetenskaplig granskning.

² C. G. MALMSTRÖM, Sveriges pol. historia från Karl XII:s död till statsvälvningen 1772, III 307 f.

satts för att undersöka och avdöma bergsmannen Jöns Landbergs upprorsanläggning.

Mycket duglig som ämbetsman om än godtycklig och självrådlig satte Palmstierna under kanslerstiden i hög grad sin prägel på akademien i Lund, där han själv i sin ungdom bedrivit studier och som han sedan dess omfattade med stort intresse. Vad som särskilt låg honom om hjärtat var ungdomens politiska fostran, givetvis i hattpartiets anda. Vid ett besök i Lund 1754 inskräpte han vikten av att de studerande förvärvade en rätt kunskap om »vårt lyckliga regeringssätt och den dyra friheten», och för att hjälpa juris professorerna i undervisningen härom prenummerade han 1755 för universitetets räkning på den av Niklas v. Oelreich utgivna veckoskriften »En ärlig svensk» – vårt lands första politiska tidskrift – som enligt Palmstierna förklarade grundlagarna på det enda rätta sättet, dvs. visade, att ständerväldet överensstämde med gällande grundlagar och det sunda förnuftet.³

Rättesnöret för Palmstiernas censur över avhandlingsproduktionen i Lund torde alltså framträda klart: inga som helst angrepp, försåtliga eller öppna, på ständerväldet eller författningen tolererades. Särskilt skarpt upprätthölls vakthållningen givetvis mot det håll, varifrån angrepp på den bestående ordningen framför allt kunde väntas: mot hovet och dess anhängare – sådana fanns självfallet också i Lund –, som i början på 1750-talet allt ivrigare pläderade för ökad kungamakt.

När Palmstierna etablerade kanslerscensuren visste han naturligtvis, att situationen var delikat och att han måste gå försiktigt fram. Det gör han också, på så sätt att han skjuter Uppsala universitet och förhållanden där framför sig: vad som går an i Uppsala går an även i Lund. Det är ju enbart fråga om en likriktning av förhållandena! Skrivelsen, daterad den 8 januari 1753, lyder i sin helhet:

---

³ M. WEIBULL, a.a. 232, 235.

Vid Uppsala Acad. är både för tidernas skull, och till att förekomma allehanda ledsamheter den lovl. seden antagen, att innan någon disputation vid Acad. till ventilation anslås, låter Cons. Acad. berätta sin Cancellor, att den dagen ärnar en student disputerar under den och den professors presidio om den och den materien, som kortel. utföres; vilken sed, såsom havande mycken nytta med sig Jag även åstundar vid Acad. i Lund hädaneftre allt framgent måtte i akt tagas; sålunda att Cons. Acad. 20 dagar förr än disputationen skall gå för sig berättar Mig detsamma på sätt som föreskrivet står. Med tillgivenhet.⁴

Det märkliga är nu, att i sin grundliga Uppsala universitets historia känner Claes Annerstedt ingenstans till den sedvana, varom Palmstierna ordar i sin skrivelse. Varken under Carl Gyllenborgs, kronprins Adolf Fredriks eller Carl Ehrenpreus kansleriat, åren 1739–1760, synes Uppsalakanslern ha utövat en censur över avhandlingslitteraturen av samma karaktär och stränghet som Palmstiernas i Lund. Veterligen existerar inget kanslersbrev, som påbjuder en sådan.

Å andra sidan är det föga troligt, att Palmstierna varit ute i alldeles ogjort väder – hans uppgift om sedvanan i Uppsala kunde ju mycket lätt kontrolleras. Sannolikt är väl därför, att nämnda sedvana åtminstone någon tid praktiserats och då i samband med uppståndelsen kring vissa disputationer under Johan Ihres presidium⁵ och i anslutning till hattregeringens därav föranledda brev av den 8 december 1749 om censur av disputationer till skydd för ortodoxin, goda seder och regeringsättet.

Sistnämnda skrivelse är sträng i bestämmelserna – den föreskriver bl.a. att för kontrollens skull tio dagar – i stället för som förut sex – skall förflyta, innan en färdig avhandling får anslås på »intimationstavlan», och att ytterligare tio dagar därefter

⁴ Kanslersämbetets för Lunds universitet registratur 1752–56, R.A.

⁵ Ihre ansågs själv ha författat de flesta eller alla av gradualavhandlingarna under honom. ANNERSTEDT, C., Uppsala universitets historia, 3: 2 169 f.

skall förlöpa, innan ventilationen får ske. Palmstiernas tal om tjugo dagar i brevet den 8 januari kan ha sin grund i dessa påbud. Enligt kungl. maj:ts skrivelse skall vidare exemplar av avhandlingen under första spikningsdagen av försiktighetskäl allenast utlämnas till prokanslern och professorerna vid universitetet. I övrigt göres preses och vederbörande fakultets dekanus ansvariga för innehållet i disputationerna, och om någon av dem inte ser upp därmed är straffet hårt: första resan medför förlust av halva årslönen, andra förlust av tjänsten. På grund av dessa hårda straffsatser kan Uppsalakonsistoriet för att undgå ansvar mycket väl ha tillgripit den åtgärden som Palmstierna talar om, nämligen att åtminstone en tid regelbundet insända en avhandling till kanslersämbetet såsnart den var färdig och granskad lokalt, med ventilationsdatum utsatt till tjugo dagar efter överlämnandet.

Till Uppsalakonsistoriets försiktighetsåtgärd kan – om den nu verkligen företagits – även ha medverkat de beslut, som fattats i den sedan 1745 verksamma undervisningskommissionen. Efter det att Carl Gustaf Tessin såsom medlem av kommissionen inför denna i oktober 1748 hållit ett föredrag om faran av partiwäsandets inträngande bland den studerande ungdomen – det var speciellt Uppsalas han hade i tankarna, eftersom mössorna hade majoritet i konsistoriet, vilket gav utslag i undervisningen och studenternas hållning – beslöt kommissionen följande månad, att alla disputationer skulle förbjudas, som på något oanständigt sätt, direkt eller indirekt, rörde regeringens göromål, allianser med främmande makter och ständernas förhandlingar. Någon tid senare fann kommissionen för gott att erinra kanslererna om lämpligheten av att förnya en tidigare uppmaning till de akademiska konsistorierna att vaka över, att hos studenterna inga vidriga intryck ingötos mot överhetens göromål och riksens undersåtar.⁶

När Palmstierna i sitt kanslersbrev av januari 1753 ordar om

⁶ ANNERSTEDT, a.a. 3: I 211 f.

att förekomma allehanda ledsamheter, är det ganska sannolikt, att han haft ett aktuellt fall av ledsamheter i tankarna, nämligen det som rörde Johan Ihre i Uppsala, professor skytteanus sedan 1738. Eftersom fallet har betydelse för den följande framställningen, skall jag här redogöra för det i stora drag.

År 1747 hade en statsprocess inletts mot den redan då namnkunnige Uppsala-professorn, närmast för innehållet i hans avhandling *De poenis innocentum* av år 1745. Processen, som väckte stort uppseende, varade inemot tre år och slutade med en hård dom över Ihre: han fick bl.a. i böter erlægga 700 dlr smt, motsvarande hans professorslön under ett år. Vad hade han då förbrutit? Jo, i ovannämnda avhandling hade diskuterats, »om en regering kan, när allmänna nöden och välfärden det erfordrar, till fienden lämna och utgiva någon av sina undersåtar oakttat han vore den oskyldigaste», för att citera kanslikollegiets referat i skrivelse till kungl. maj:t.⁷ Hattpartiets ledare greps av stor förtrytelse, ty tesen om regeringen, den oskyldiga personen och utlämnandet ansågs ha tillämpning på ett cirkulerande rykte om att Ryssland begärt få till sig utlämnad ingen mindre än hattchefen Carl Gustaf Tessin. Hellre än att ta ett nytt krig med Ryssland med all den ofärd som därmed skulle följa, borde man utlämna Tessin – så förmodades Ihre ha tänkt och för det fick han sota. Av dennes politiska avhandlingar var *De poenis innocentum* ej den enda som uppretade hattpartiet: i konsli-
kollegiets skrivelse till kungl. maj:t nämnes också som förgrip-
liga *De victima publica* och *De tumultu Dalecarlorum*. Den sist-
nämnda, ventilerad 1743, samma år som dalupproret, har två
avdelningar. I den första skildras det s.k. Näftåget i Dalarna
1598, varvid Sigismunds utsände, den skotske adelsmannen
Jacob Näf, dräptes av dalallmogen, i den andra diskuteras upp-
rorsrätten. Författaren hävdar, att undersåtarna har rätt till
uppror såväl mot en orättfärdig furste som mot av honom be-
myndigade legater och tjänare, om de grovt och tyranniskt

⁷ ANNERSTEDT, a.a. Bihang 3, 273.

kränker gällande lagar.⁸ Ihre ansågs ha haft dalupproret 1743 i tankarna, när han skrev avhandlingen, men detta förnekade han bestämt och därmed också, att hans ord innebure klander av de rådande politiska förhållandena.

Det synes mig uppenbart, att processen mot och domen över Ihre spelat en roll för tillkomsten av Palmstiernas censurförordning av januari 1753. Den nye kanslern var tydligen fast besluten förhindra, att politiska »skandaler» som den i Uppsala skulle inträffa i Lund. De skadade både partiet och universitetet – och en skugga föll även över kanslern själv, vars uppgift det på den tiden tydligen var att tillse, att hut och hyfsning iakttogs också politiskt vid läroanstalten.

Kanslerscensuren i Lund torde emellertid även ha annan bakgrund, av Palmstierna i januariskrivelsen markerad med orden »för tidernas skull». År 1751 hade Fredrik I gått ur tiden och efterträtts på tronen av Adolf Fredrik. Framförest av sin gemål Lovisa Ulrika hade denne snart börjat pocka på att hattpartiet skulle infria sina tidigare givna löften om utvidgad makt för konungen och sålunda genomföra en författningsändring. Efter decemberkuppen 1746 hade dock hattarna fått ett allt fastare grepp om riksstyrelsen och blivit allt mindre benägna att stå vid sina löften. När Adolf Fredrik vidhöll sina krav, vände de sig emot honom. Författningen, som tryggade ständerväldet, blev för dem sakrosant, och vid riksdagen 1751–1752 utvecklade deras främste ideolog den tesen, att idéen att ständerna kunde fela, var emot rikets fundamentallag. Medan hattarna – och även en del mössor – slog vakt om författningen och avvisade varje tanke på ändring i den, var opinionen i landet en annan. Allmogens gamla konungskhet hade på sina håll vaknat till liv i samband med tronskiftet, också inom andra kretsar stack roja-

⁸ Jfr t.ex. § 19: In casu igitur necessitatis, contra extremam principis vim eamque injustam, populus sui defensionem suscipere potest. Idem quoque, quod in imperantem licet, & non licet, de legatis & ministris Regis, qui potestate sibi commissa ex ejus sententia utuntur, est intelligendum.

lismen upp huvudet, och kring det nya kungaparet samlades en del prominenta politiker, oppositionella mössor bl.a., som var redo verka för ökad kungamakt.⁹

Under sådana förhållanden gällde det för det »statsbärande» partiet att skärpa sin vaksamhet och spåra upp och straffa alla konspiratörer mot grundlagarna. Palmstierna var en av hattpartiets skickligaste spårhundar och hans lojalitet mot författningen ööverträffad. Han var redo göra vad på honom ankom, när det gällde förhindra anslag mot ständerväldet – det visade bl.a. hans censurförordning klart.

Emellertid hade denna förordning även en lokal bakgrund och en mycket intressant sådan.

Ungefär en månad efter det remarkabla kanslersbrevet av januari 1753 skriver den högt ansedde professorn i historia vid det lundensiska lärosätet Sven Bring till kanslern ett upprört brev, som ger oss en inblick i vad det lokalt var fråga om. »Man har berättat mig», heter det i brevet, »att några disputationer, som under mitt presidio är utkomne, ha så misshagat, att även förbudet om disputationers ventilerande, innan deras innehåll blivit kommunicerat med Eders Excellens, skall ha sin förnämsta grund uti någon sådan disputation. Jag beklagar det så mycket mer, som jag märker, att vårt hela akademiska verk genom denna min olycka lider.»¹⁰

I brevets fortsättning säger han sig tro, att han blivit för kanslern beskriven annorlunda än han är. Han lovar nu rätta sig efter kanslerns mening men vill veta, vari han felat och vad han bör akta sig för. Till slut nämner han, att han under arbete har andra delen av Samling av åtskilliga handlingar etc., och att han där bl.a. ärnar skriva om adelsståndets förra beskaffenhet och om filosofiska vetenskapernas förra tillstånd här i riket, men om kanslern finner, att han ej bör befatta sig med dylika ting, skall han »med nöje överge ett så brödlöst hantverk».

⁹ Jfr G. OLSSON, Hattar och mössor, 155 f.

¹⁰ S. LAGERBRING, Skrifter och brev, utg. av L. Weibull, 113 f.

Palmstierna besvarade Brings brev anmärkningsvärt snart – redan nio dagar senare – och svaret var lugnande, vilket framgår av Brings tackskrivelse den 15 mars.¹¹ I denna försäkrar lundaprofessorn, att det skulle bli honom en ogemen fögnad att kunna under excellensens nådiga protektion fullgöra sin ämbetsplikt. Han sade sig vidare förmoda, att han inte skulle förgå sig i fortsättningen uti någon av sina skrifter. »Och där någon materia skulle synas vara aldrig så litet känslig, skall jag i djupaste vördnad underkasta densamma Eders Excellens nådiga censur, innan densamma kommer på trycket.»

Vad kunde det då vara för under Bring ventilerade avhandlingar, som ur Palmstiernas och hattpartiets synvinkel kunde anses som förgrifliga?

Sven Bring hade blivit professor i historia i Lund 1742, 35 år gammal, och åren 1742–52 ventilerades under hans presidium över ett hundratal disputationer i skilda ämnen. Största antalet, ett 40-tal, var lokalhistoriska och ingick huvudsakligen i serien Monumenta scanensia. Varken i dessa eller i hans juridiska, filosofiska, kulturhistoriska, kyrkohistoriska eller övriga avhandlingar, vilka ej beröra svensk historia, torde det gå att hitta något som ur hattpartiets synpunkt med fog kunde tänkas inge betänkligheter. Annorlunda förhåller det sig med ett par av disputationerna i svensk historia, nämligen dels Diss. grad. de unione calmariensi 1745 med A. Törngren som respondent och dels Diss. grad. speculum providentiae divinae in historia patriae breviter ostendens 1748 med M. B. Malmstedt som respondent.¹²

I sin tackskrivelse till kanslern den 15 mars sade sig Bring,

¹¹ Några år före sin död förstörde Bring stora delar av sin korrespondens, därvid troligen också Palmstiernas svar på hans första brev. P:s svar är ej registrerat i kanslersämbetet och hade tydligen privat karaktär.

¹² I Lund torde i allmänhet – såvida inte försättsbladet upplyste om annat – professorn ha varit författaren till den under honom ventilerade avhandlingen. Under alla omständigheter återgår de i avhandlingen framförda åsikterna på preses, som i första hand var ansvarig för dem (i andra hand dekanus).

som ovan nämnts, ämna skriva något om adelsståndets förra beskaffenhet, vilket skulle inflyta i andra delen av *Samlingar av åtskilliga handlingar etc.* När denna del utkom 1754 innehöll den emellertid ingenting om det uppgivna ämnet. Tydligt var detta brännbart, vilket man förstår, när man läser *De unione calmariensi*. Där hävdas nämligen, att skulden till de olyckor, som kalmarunionen enligt författaren drog över Sverige, var den svenska adelns, vars maktlystnad och hänsynslösa självhävdelse nära nog var utan gräns. Det heter t.ex.,¹³ att konungarnas makt icke behagade de stormän (Bring använder genomgående ordet *proceres*, som tydligt innefattar både världsliga och andliga stormän), som ville grunda sin maktställning på konungarnas svaghet. Därför påtvingade en del landsförvisade magnater konung Albert regeringen. Deras parti (*factio*) drev dock efter en tid bort honom från tronen, sedan det visat sig, att han var mera mån om sin egen makt än om deras. Genom sitt olyckliga och narraktiga maktbegär lade de grunden till Kalmarunionen, »*quo inauspicatius nihil unquam vidit orbis svionicus*».

Detta med stormännens olycksaliga inflytande på händelseutvecklingen upprepas i slutet av avhandlingen, där det heter: *Ea enim suit procerum potentia, ut regno illum (dvs. konungen), voluntatibus suis refregentem, facile exuere possent. Eventus conjecturam probat.*¹⁴

Avhandlingen är alltså klart och otvetydigt adelsfientlig och kan sägas inleda den omdiskuterade riktning inom svensk historieskrivning, som av Anders Fryxell döpts till aristokratfördömandet. Upphovsmannen är i varje fall inte Dalin, som C. A. Hessler velat göra gällande i en uppsats i *Scandia* 1943¹⁵ – Dalins medeltidshistoria utkom ju först 1750.

¹³ § 1, s. 3.

¹⁴ § 7, s. 28.

¹⁵ »Aristokratfördömandet». En riktning i svensk historieskrivning, *Scandia* XV (1943) häfte 2, 221. Den som först observerade den adelsfientliga tendensen i 1700-talets historieskrivning var inte Fryxell utan dåvarande adjunkten, sedermera professorn, i lagfarenhet och ekonomi i Uppsala Pehr Erik Bergfalk. I »Svenska litteraturföreningens» tidskrift *Skandia*, tidskrift för vetenskap och

Man kan emellertid diskutera, huruvida inte också en annan forskare medverkat till riktningens uppkomst. Jag syftar på Johan Ihre. Vid rättegången mot honom var en av anklagelsepunkterna, att han i avhandligen *De tumultu Dalecarlorum* ordat om »adelns insolens och dalallmogens hat mot detta stånd, vilket mycket väl kunde anses ha syfte på närvarande tid»,¹⁶ och studerar man Ihres framställning får man lätt det inrycket, att »anklagelsen» ej saknade fog.

Den springande punkten i denna är givetvis, att Ihres ordande om adeln under Sigismunds tid kunde anses syfta på hans egen med dess övermäktiga adliga byråkrati. När Palmstierna höll ett vaksamt öga på Bring och hans vetenskapliga produktion var orsaken i analogi härmed: han misstänkte honom – och tydligen med skäl – för att ha frihetstidens adel i tankarna, när han skrev om medeltidens.

Vad som kom vreden att sjuda hos Palmstierna och hans meningsfränder var emellertid inte enbart fränheten mot adeln i Brings dissertationer. Myntet hade en baksida, och *där* fanns konungens bild. Brings nämnda avhandling torde rent objektivt sett kunna uppfattas som ett indirekt angrepp på frihetstidens ständervälde, partiväsande, adelsdominans och deklassering av kungamakten.

I diss. grad. *speculum providentiae divinae in historia patriae breviter ostendens 1748* upprepas angreppet på den medeltida adeln, prelaterna inbegripna.¹⁷ Sålunda citeras med instämmande en passus i ett brev från Gustav Vasa till Laurentius Petri

---

konst, utg. 1833–37, del 4, s. 321 framhåller Bergfalk, att (Lager)Bring och Botin hade som älsklingsämne »aristokratiens tillgrepp», såg Sveriges historia ur denna synpunkt, framställde därigenom många saker skevt och föll mer än en gång i stridsskriftens ton.

De som närmast efter Bring i *De unione c.* tog upp »aristokratfördomandet» var Olof Celsius d.y. i en passus i inledningen till Konung Gustaf I:s historia 1746 och Dalin i *S. R. H. II.*

¹⁶ ANNERSTEDT, a.a. 3: I, 222.

¹⁷ Den katolska hierakien angripes särskilt i §§ V och VI, s. 4 f.

daterat 24 nov. 1554, där menige Sveriges inbyggare tillägges »den vanheder och oära, att de skola som oftast själva ha varit orsaken därtill, att de danske och andra riksens fiender ha sig företagit att föra krig och örlog här in på riket». Citatet följes av en upplysande kommentar: Och detta var sannerligen inte folkets fel utan stormännens (*optimatum*), »qui civili odio armati, ad suam & totius Patriae ruebant perniciem. Nec quidquam certius, quam invidiam & mutuum civium odium omnibus Patriae calamitatibus tum temporis dedisse ansam». Att Bring härvidlag har sin egen tids partihat och partikäbbel i tankarna kan knappast betvivlas.¹⁸

Det ur Palmstiernas synpunkt mest graverande i avhandlingen torde emellertid vara slutorden. Där uttalar författaren den fromma önskan, att Gud måtte så ordnat det, att det gustavianska namnet i den kungliga familjen måtte bli den odisputabla inträdesbiljetten för fäderneslandet till lycka och välgång, och att Gustavs namn, pånyttfött »in Augustis penatibus», skall innebära ett återinförande av gustavianska tider och samtidigt gustavianska segertecken.¹⁹ Kronprins Gustav, sedermera Gustav III, var vid avhandlingens tillkomst två år gammal, och de rojalistiska orden kan ju så här långt efteråt fattas som ett tidigt varsel ur ofrälse led om de omvälvningar, som omsider skulle inträffa under hans regering.

Om nu Palmstierna eller någon av hans partigångare kommit på idén att jämföra innehållet i Brings här behandlade avhandlingar med det i Johan Ihres, borde, synes det mig, Sven Bring för dem ha framstått som en minst lika stor syndare som den berömde uppsalaprofessorn, och av mycket att döma hade Bring all orsak att prisa sin lyckliga stjärna – om den hette Palmstierna

¹⁸ § 10, s. 15.

¹⁹ Faxit *DEUS Optimus Maximus*, ut *GUSTAVIANUM* nomen in *Regnatrice Familia* sit *perennaturae Patriae salutis indubia tessera & renatum in Augustis penatibus GUSTAVI* nomen *Gustaviana tempera*, & *Gustaviana simul reducat tropea* (§ 10, s. 18).

må lämnas därefter – när han slapp åtal för ohemult angrepp på författningen. Som exempel på vad en för regimen misshaglig person kunde råka ut för, om det ville sig illa, kan anföras, att en teologie adjunkt Bildstein uppkallades till Stockholm för förhör och omsider fick en allvarlig varning genom kanslirättens dom i februari 1749, därför att han i ett tal i Lund med anledning av hertig Karls födelse den 7 okt. 1748 bl.a. utbredd sig om »en hjälte som skulle befria de svenske». Han förbjöds också att i framtiden hålla tal över dylika ämnen.²⁰

Av intresse i sammanhanget är också att ta del av det öde, som drabbade Jacob Ichsell, född i Kristianstad 1722, inskriven i Blekingska nationen i Lund 1736, sedermera bl.a. kungl. pagehovmästare. I samband med Lovisa Ulrikas födelsedag i juli 1755 höll han på riddarhuset ett tal om den svenska statsförfattningens historia, varit han om t.ex. Kalmarunionen yttrade: De förnämsta i vårt land, så klerker som lekmän, kommo överens i ett stycke: att utan fruktan för konungslig övermakt fritt regera, att ständigt öka sina enskilda förmåner och sådant mera med trug än undergivenhet utkräva. Han hävdade vidare, att mångrådigheten under folkungarnas regering varit konungamyndighetens plåga; att när rådets myndighet överväger konungens myndighet förfaller riket uti äldre tiders bedrövliga tillstånd; att det visserligen var farligt för riket att lämna konungen oinskränkt makt, men att det vore lika farligt om icke långt farligare, om genom en rubbning av regeringssättet konungsliga makten skulle tagas ifrån konungen och tilläggas en herreregering. För dessa yttranden och andra i samma anda, vilka alla ansågs anspela på samtidens politiska förhållanden,²¹ dömdes Ichsell till fyra års landsflykt. I själva verket var det ju inte bara hovets utan, ifråga om historiesynen, i mångt och mycket även Brings åsikter – måhända en gång av Ichsell inhämtade vid

---

²⁰ M. WEIBULL, Lunds univ. hist. 279 f.

²¹ Riksens ständers kommissions handlingar II, fol. 229 f, R.A.

källan – som stod till svars inför Rikens Ständers kommission och där fick sin dom.

Att Bring undgick åtal kan ha berott på hans villighet att bättra sig men också på att processen mot den berömde Ihre sannolikt mera skadat än gagnat hattpartiets ställning vid Uppsalaakademien, vars konsistorium dominerades av mössor, och att man inte ville begå samma misstag i Lund – det var ju av stor vikt att ha studenterna – många av dem blivande ämbetsmän, framför allt präster – på sin sida, i varje fall att inte ha dem mot sig. Ett och annat talar dessutom för att Bring haft en mäktig beskyddare i sin forne lärjunge Axel von Fersen d.ä. (se nedan).

Efter kanslerscensuren införande blev Bring försiktigare med ämne och innehåll i sina dissertationer, men tydligen ändå inte tillräckligt försiktig. 1758, året för den Landbergska s.k. upporsanläggningen, fick han sålunda en avhandling undertryckt av kanslern, trots att den i förväg granskats och godkänts av dekanus. Den var betitlad *De distinctione majestatis in absolutam et limitatam*, och dess huvudfel angavs vara dess konungskhet. Den synes bl.a. ha hävdat – intressant nog liksom Ihre i *De tumultu Dalekarlorum* – »undersåtarnas rätt att sätta sig upp emot den överhet, som kränkte lagar». Vidare skall den ha talat om suveräniteten som en och odelbar, »då summum imperium i Svea rike ej är hos en utan hos flere.» Den ordade därtill om majestas limitata, »då rikens ständer, de och ingen annan, ägde väldet».²²

Intressant är nu, att tre år tidigare hade Ihre i Uppsala presiderat vid en disputation om undersåtarnas plikt gentemot överheten: *De obligatione subditorum intuitu imperantis* – ett ämne som han med exakt samma formulering (§ 19) varit inne på redan i *De tumultu Dalekarlorum* – varvid ordet *princeps*, enligt vad kanslern Ehrenpreus efteråt påpekade för honom,

²² Två andra lundsensiska avhandlingar undertrycktes 1758; orsaken angavs vara deras konungskhet.

brukats i en (ur hattpartiets synpunkt) högst tvetydig mening. Ihre förklarade då, att princeps hos honom och hos andra som behandlade allmän statsrätt betecknade statsmajestätets representant, vare sig man talade om den ena eller andra regeringsformen, en oinskränkt eller en limiterad. Kanslern lät vid svaret bero men erinrade Ihre om, att eftersom man levde i en tid, »då meningarna äro skiljaktiga både om kungamakten och friheten och besagda utlåtelse synas vara stridiga mot regeringsformen och Svea konungaförsäkran 5 och 6 §§, hade det varit väl, om Ihre vid slika expressioner omordat, huru de efter vår fundamentallag och regeringssätt förstås borde».

Det förefaller alltså, som om Bring tagit upp Ihres ämne i den av Palmstierna undertryckta avhandlingen – men behandlat det efter sitt eget huvud, dvs. liksom Ihre underlåt tit att omtala, huru de använda begreppen enligt fundamentallag och regeringssätt borde uppfattas.²³

Att Bring var kritisk mot adelns och den adliga byråkratins roll i Sveriges historia, eftersom de enligt hans mening ställde sig mellan konung och folk, uppträdde som tungan på vågen i den politiska utvecklingen och därvid tillskansade sig större makt än som tillkom dem, är det klart belägg för i hela hans

---

²³ Mellan Ihre och Bring finns flera beröringspunkter än de här relaterade. Båda var födda 1707, Ihre i Lund och Bring i Bosjöklosters förs., båda var prästsöner och båda hade något strävt och sarkastiskt i lynnet, som väl någon gång kunde föra dem i konflikt med omvärlden. Till den skytteanska professuren i Uppsala, som Ihre erhöll, hade Bring framförts som kandidat av David Nehrman-Ehrensträhle, juris professor i Lund sedan 1721 och Brings lärare. (Nehrman till Johan Reftelius 1738 29/6 i Personhistorisk Tidskrift XXV, 29. Nehrman var själv erbjuden lärostolen men ville ej ifrågakomma.) För varandra hyste Ihre och Bring vänskap och aktning. 1764 lät Bring t.ex. trycka Brev till kanslirådet Joh. Ihre om svenska och turkiska språkens likhet. I slutklämmen utbad han sig »min herres bevågna vänskap och benägna omdöme, änskönt jag inte skulle kunna fägna mig åt min herres bifall och samtycke». Det sista kunde han nog inte i detta fall, men det kunde nog omvänt Ihre, när han till Bring skickade sitt märkliga Brev till kanslirådet Sven Lagerbring rörande den isländska Edda etc, vari han visade, att Eddan ej som man därtills trott var en utredning om den hedniska gudaläran utan ett slags handbok för skalder.

produktion. Att han dessutom var rojalistisk och anhängare av en utvidgad kungamakt långt innan Gustav III genomfört sin första revolution, råder det heller inte något tvivel om. Men vilka medel för att få en ändring till stånd var han vid den tid som det här är fråga om, 1750-talet, beredd att godkänna? Menade han på allvar – som troligen Ihre –, att undersåtarna under vissa betingelser – och vilka? – hade rätt att revoltera mot en överhet, som kränkte lagarna, eller var det blott fråga om ett intressant teoretiskt diskussionsämne, betingat av tidsförhållandena? Frågan låter sig tyvärr inte besvaras. Så mycket är emellertid säkert, att han som upplysningsman ogillade våld och blodutgjutelse.²⁴ Av allt att döma ogillade han också andra olagligheter, även politiska. Detta synes bl.a. framgå av ett obeaktat – och otryckt – brev, som han skrev omedelbart efter det underrättelsen om Lovisa Ulrikas revolutionsförsök, natten till den 22 juni 1756, nått Lund.

Brevet, på franska, är ställt till Brings forne lärjunge greve Axel von Fersen d.ä., lantmarskalk vid riksdagen 1755–56 och från denna tid till frihetstidens slut hattpartiets mest lysande företrädare, och är daterat Lund den 1 juli 1756. I brevet omtalas revolutionsförsöket som »la fureur d'une conspiration aussi horrible qu'inouïe», vilket förefaller ge klart besked om hans ståndpunkt. Han säger vidare, att det som bedrövar honom mest »c'est de voir que des gens de la premiere qualité trament dans ce plan detestable». Att finna det adekvata botemedlet mot den sjuka som här uppenbarat sig förutser han emellertid bli mycket svårt. Till slut vädjar han indirekt om mildhet mot de skyldiga: »il s'agit aussi moins de faire la justice aux coupables que de faire le bonheur d'un peuple qui flotte encore entre les principes de la liberté et ceux de la servitude».²⁵

²⁴ Se härom mera nedan.

²⁵ Bring till Axel von Fersen d.ä., 1/7 1756, Stafsundsarkivet, R.A. Jfr S. LAGERBRING, Sammandrag av Svea Rikes Historia V avd. 3 s. 5 och G. OLSSON, Hattar och mössor 2 f.

För att rätt kunna bedöma brevets karaktär måste man egentligen känna till på vilka vägar och framför allt med vilket innehåll kunskapen om tilldragelserna i Stockholm nått Lund. Den sannolikaste källan är väl Riksdags-Tidningar, som börjat utges i maj 1756 med tre eller fyra dagars mellanrum men ibland kom tätare, strax efter mitten av juni så gott som dagligen (17, 18, 19, 21, 23, 25 juni; den 20 juni var en söndag). Nummer 17, som skildrar revolutionsförsöket och bl.a. innehåller utdrag av såväl förräderikommissionens som sekreta utskottets protokoll, båda daterade den 25 juni, utgavs på kvällen samma dag, en fredag, och spreds snabbt över landet. Ett och annat i Brings brev synes peka på att nr 17 av Riksdags-Tidningar varit hans källa. Sålunda talas det i numret om att många redliga mäns liv skulle ha offrats vid omvälvningen, om den ej hejdats, vilket kan motsvara Brings i brevet uttryckta tacksamhet mot Den Högste för att Fersen och så många andra rättskaffens män åtnjutit dennes beskydd. När det vidare i förräderikommissionens återgivna protokoll heter, att förledare upptäckts, »ibland dem sådana som för rättmätigt straff för begångna brott varit missnöjda och sökt hämnd», kan detta måhända parallellställas med denna fras i brevet: Qu'il est beau en effet d'être en but a la haine de tout ce qu'il y a de plus meprisable dans une nation et d'être adoré de toute la reste.»

Riksdags-Tidningar nr 17 upplyser ingenting om vem som var primus motor i revolutionsförsöket – att kungaparet var inblandat nämnes överhuvud inte – och en oorienterad läsare *kan* naturligtvis av numret få den uppfattningen, att bakom tilldragelserna i Stockholm huvudsakligen stod en del vettvillingar med inslag av folk »de la premiere qualité» såsom greve Brahe och baron Horn, vilka nämnas som häktade. Att Bring så reservationslöst fördömde det olyckliga revolutionsförsöket *kan* ha berott på att han ej hade fullt klart för sig kungaparets roll därvid, och att hans inställning eljest skulle ha varit annorlunda. Han förhöll sig ju positiv till Gustav III:s oblodiga revolution

1772, när den väl skett, såsom framgår bl.a. av Sammandraget.

Man har emellertid också på allvar att räkna med, att Bring mycket väl visste vad det varit fråga om, att orden om gens de la premiere qualité syftade högre upp än till rikets första greve och en av dess baroner, och att hans brev till Fersen helt enkelt var ett slags återförsäkring. Eftersom revolutionsförsöket misslyckats och repressalieåtgärder vore att vänta mot dem som visat sympatier för ökad kungamakt, bjöd klokheten, att han snabbt försäkrade den om sin lojalitet mot författningen, som hade ett sådant inflytande som Fersen. För ivriga anhängare av ständerväldet måste en av studenterna så högt uppbyren lärare som Bring ha framstått som en säkerhetsrisk, som man borde göra något åt. När Fersen gömde brevet – mig veterligt det enda bevarade från Bring till honom – har det måhända berott på att han med det i hand kunde neutralisera Palmstierna och andra, som hade ögonen på Bring. Om Fersen ev. besvarat Brings brev, torde svaret ha förstörts, när den gamle lundaprofessorn 1781 brände upp stora delar av sin korrespondens.

För att återgå till kanslerscensuren: i vad mån inverkade den hämmande på Brings dissertationsproduktion? Frågan är svår att besvara. Medan han under den första tioårsperioden av sin professorstid hann med över hundratalet avhandlingar, är motsvarande siffra för nästa tioårsperiod åren 1753–1762 ej fullt femtio. Men denna sjunkande avhandlingsproduktion kan åtminstone delvis bero på annat än kanslerscensuren. Troligen har Bring under denna tid på allvar börjat syssla med förarbetena till sin rikshistoria, den som skulle bli vetenskapligt vederhäftigare än den med pennan så flyhänte men kritiskt oskolade Dalins. Till det som vittnar härom hör en vändning i brevet till Fersen. De politiska reflexioner han gjort i brevet leder honom, säger han, naturligt till en annan: *c'est monsieur, que je crois que Vous sauriés m'être d'un grand secours pour l'affaire que Vous savés. C'est la toute mon ambition moins par orgueil que*

par un motif du veritable honneur. Je souhaite d'etre utile a ma Patrie: ayez la grace de m'en tourner les moyens. Orden är dunkla – de anspela uppenbarligen på en tidigare fördiskussion mellan parterna – men på vad sätt kunde historieprofessorn i Lund vara till den nytta för sitt fädernesland, som han längtar efter, om det inte vore genom sin vetenskap? Och på vad sätt kunde den forne lärjungen, nu den inflytelserike statsmannen, hjälpa sin f.d. informator, om inte med framställningar i riksdagen om anslag till hans forskningar i och för utarbetande av en rikshistoria, eventuellt också om tjänstledighet för honom i samma syfte? Politiskt hade de visserligen delvis olika uppfattningar, men sedan Bring nu lagt i dagen sin avsky för revolutionsförsöket, hade väl denna omständighet mindre att betyda. Det skulle emellertid dröja ända till mars 1770,²⁶ innan Bring fick tjänstledighet och till augusti samma år, innan han fick statsunderstöd – 12 000 dlr kopparmynt – för sin Svea Rikes Historia.²⁷

2

Frihetstiden var som känt en politiskt ytterst livaktig period i Sveriges historia. Fram till mössornas Tryckfrihetsförordning

²⁶ Kungl. maj:t till Lunds universitets kansler 1770 26/3.

²⁷ Riksrådsprotokoll 1770 22/8. (Inrikes civila ärenden, tom 2.) Till grund för de nämnda åtgärderna låg yrkanden därpå i Sekreta utskottets skrivelse till kungl. maj:t, daterad den 29 jan. 1770, dagen innan den urtima riksdagen i Norrköping-Stockholm 1769–70 avslutades. Skrivelsen är undertecknad, utom av talmännen i präste- och borgarstånd, av lantmarskalken vid riksdagen Axel von Fersen. Att denne haft ett finger med i spelet kring skrivelsen, tyder bl.a. en formulering däri på, erinrande om Brings i det nämnda brevet till Fersen 1756. – Av ett visst intresse i sammanhanget är, att då Bring översände en av de nytutkomna delarna av Svea Rikes Historia till Fersen, åtföljdes den av en handskrivelse, där det heter, att gåvan är »une faible marque de mon eternelle reconnaissance». Han omtalar vidare, att »les bienfaits dont Votre Excellence m'a comblé se presentent . . . vivement a mon esprit . . .». Att Fersen bevarat skrivelsen beror väl på att han satte värde på den, och att han satte värde på den sammanhänger väl med att det i verkligheten fanns täckning – vilken är givetvis osäkert – för den betygade tacksamheten.

1766 rådde censur, som givetvis var i händerna på det maktägande partiet, alltså hattarna, varför den politiska oppositionen hade svårt att i klartext framföra sina synpunkter. Den fick ej sällan gå omvägar: orda om en sak men åsyfta en helt annan, angripa t.ex. medeltidens stormän men ha den egna tidens i tankarna. Till en del kan denna omständighet förklara Brings här refererade fränhet mot aristokratin: somliga av hans disputationer t.ex. kan nog betraktas som maskerade inlägg i den politiska diskussionen, inlägg som gjorde honom till misstänkt person hos dem som makten hade.

Emellertid är det ju onekligen samtidigt fråga om historieskrivning – hans synpunkter går dessutom igen i Svea Rikes Historia och Sammandraget – och har man detta för ögonen, är det något hos honom som förbryllar: diskrepansen mellan hans egna krav på objektivitet hos historieskrivaren och hans egen brist därpå, så snart det gällde medeltidens adel och kleresi. Det förefaller, som om han själv inte var klart medveten om denna diskrepans, och det kan därför vara av intresse att söka närmare belysa varför.

Bring var som historieskrivare en man med höga principer. I avhandlingen *De regnis feudatariis* 1745 tar han för första gången upp objektivitetskravet. Där hävdas, i enlighet med upplysningens synsätt, att historieskrivaren ej får vara patriot: han skall känna sig som världsmedborgare, *civis mundi*. »*Nihil patrae, nihil amicis, nihil cognatis, sed omnia veritati donet. Haec mihi cynosurae instar constituta Regula, ipsam veritatem sectabor.*» I avhandlingen »*exhibens cautelas de prudenter instituenda historia*» 1763 återkommer han till objektivitetskravet: hos historikern bör till och med kärleken till det samhälle, i vilket han lever, förstummas.¹ Som stöd för sin åsikt åberopar han – som man ofta gjorde under upplysningstidevarvet – en

---

¹ BRING, a.a. s. 2.

antik auktoritet, nämligen Lukianos' från Samosata lilla skrift om sättet att skriva historia.²

Naturligtvis måste det vara svårt för vilken historieskrivare som helst att leva upp till så höga ideal. Man kan väl med behållning blicka upp till nordstjärnan – som Bring talar om i citatet ovan – och till äventyrs sträcka ut händerna efter den, men därvid blir det. »Die Sterne, die begehrt man nicht – man freut sich ihrer Pracht.»

Emellertid har hans produktion att uppvisa vackra utslag av oväld. En provosten på objektiviteten hos svenska historiker fordomdags erbjuder exempelvis deras skildring av Sveriges och »arvfienden» Danmarks mellanhavanden med varandra. Vid sidan av Olaus Petri har ingen svensk historieskrivare intill Brings tid därvidlag lagt i dagen en sådan vidsyn och opartiskhet som han. Exempel på uppskattning och erkännande av den medeltida katolska kyrkan i Sverige går det även att uppleta.³ Men hans vanliga inställning till denna möter vi i en passus som den följande ur Svea Rikes Historia: Om några heliga munkar eller andra dylika krypande skridfä varit i Ingialds tid, som med betydande själågavor eller andra skänker blivit ihågkomna, och dess konstner varit även till slut lyckliga, hade eftervärlden till äventyrs snarare hört talas om Ingiald den store eller helige än om Ingiald den elake.⁴

---

² I § 41 i Lukianos skrift heter det: Alltså skall *min* historieskrivare ha dessa egenskaper: han skall vara utan fruktan, obesticklig och frimodig, en vän av öppenhet och sanning, en man, vilken som en komisk diktare säger, kallar ett fikonträd ett fikonträd och ett tråg ett tråg. (Jfr BRING, S. R. H. IV, Inledn.: Jag tillstår min svaghet, när jag får se en björn, kallar jag det en björn, och när jag träffar en ek, kallar jag det en ek), en man som varken låter hat eller vänskap öva minsta inflytande på sig, som vet av varken skadeglädje eller medömkan, varken undseende eller ängslan; en opartisk domare... en man slutligen, som i sina skrifter framstår som främling och fosterlandslös, är fullkomligt oavhängig, utan härskare över sig, som ej tar hänsyn till vad den ene eller andre skall säga om honom, utan blott berättar vad som skett är.

³ HESSLER, a.a. 220.

⁴ Svea Rikes Historia, I 126.

När Bring angriper medeltidens katolska kyrka – främst är det prelaterna, ofta utgångna ur stormännens led, som han har i siktskåran – kan detta delvis förklaras av att han växt upp i ett lutherskt prästhem, och att somliga av dess värderingar, återspeglade i kungatrohet och fosterländskhet, följt honom livet ut. Av väsentlig betydelse torde emellertid också vara, att han liksom Dalin är att betrakta som upplysningsman. I en skrivelse 1770 från sekreta utskottet till kungl. maj:t rörande en svensk rikshistoria framhålles just som en av Brings förtjänster »hans åtrå att gagna och upplysa» sina landsmän. Upplysningsrörelsen med Voltaire i spetsen ställde sig skeptisk till alla religiösa föreställningar utom de »naturliga», de som ingick i deismen. Allt annat var vidskepelse. *Écrasez l'infame* var Voltaires fältrop mot den katolska kyrkan och många instämde. Vissa resultat uppnåddes, t.ex. mot jesuitorden, som utvisades i land efter land. Den stora encyklopedien, från 1751, skulle placera all religiös och annan vidskepelse i skamvrån. Liksom Voltaire i skådespelet *Mahomet* 1741, hånfullt tillägnad påven, avslöjar Mohammed som en fräck bedragare, gör Bring detsamma med Oden, vars »taskspelargyckel» han genomskådar, både i avhandlingen *De Odino, magia liberato* 1748 och i *Svea Rikets Historia*, och hans syn på företrädarna för medeltidens katolska kyrka i Sverige var i analogi härmed – prelater, präster och munkar var i mångt och mycket inget annat än mörkmän och bedragare, men farliga för det allmänna bästa för sin gods- och makthungers skull. Liksom så många andra av upplysningens anhängare – i Norden exempelvis Dalin, Botin och Holberg – lade Bring alltså härvidlag i dagen en ohistorisk syn på religiösa företeelser.

Ohistorisk i sitt synsätt var han otvivelaktigt också, när han skildrade den medeltida svenska adeln och dess roll i Sveriges historia. Hans egen politiska ståndpunkt har starkt färgat hans framställning därvidlag. Liksom Johan Ihre kan han närmast betraktas som mössa, för hans del – åtminstone – med tillägget rojalistisk. I ett monarkiskt-demokratiskt styrelsesätt av gam-

mal svensk typ såg Bring, framhåller Hessler, sitt konstitutionella ideal.⁵

Avogheten mot adeln var som känt allmän bland de ofrälse – särskilt bland allmogen – under frihetstiden, och att denna avoghet speglades i samtida historiska framställningar, är inte att förvåna sig över. Till den kan ha bidragit dels att rojalismen då ännu var djupt rotad i den svenska folksjälen, dels att avogheten underblästes från hovets sida, som kunde utnyttja den för sina syften. I Erik Wrangels reservationsskrift mot K. F. av år 1751 heter det exempelvis: att det oinskränkta envåldsregementet hos de flesta vore i så friskt minne, att man aldrig trodde sig kunna taga tillräckliga mått och steg mot dess återinförande, men när man eftersinnade vad hos oss förelupit från äldre till senare tider och den villa och oreda, som kommit därav, att de som varit rådspersoner, velat icke allenast råda utan ock regera, så hade man icke mindre orsak att anse ett omåttligt aristokratiskt välde såsom för det allmänna högst skadligt.⁶ Om man inte vetat vem författaren var till detta, kunde man gott ha gissat på Bring.

Dennes och andra 1700-talshistorikers adelsfientlighet kan måhända också ha en internationell aspekt: mer eller mindre synes den ha varit i pakt med tiden. Den internationella upplysningsrörelsens starkt understrukna krav på privilegiesamhällets slopande och på en förnuftigare organisation av staten, grundad på principen om allas likhet inför lagen och ifråga om rättigheter och skyldigheter, hade spetsen i främsta rummet riktad mot adeln, därefter mot den katolska kyrkan. Agitationen för ett modernare samhälle bar ju också så småningom frukt, och i samband därmed ryckte en ny samhällsklass på bred front in på den politiska arenan: borgarklassen.

Den upplysningsman, som Bring mest tagit intryck av, torde ha varit Voltaire. Han har observerat dennes nya metod att

⁵ HESSLER, a.a., 224

⁶ MALMSTRÖM, a.a., IV, 36.

skriva historia, den som framträder i »Siècle de Louis XIV» och framför allt i »Essai sur les Moeurs» och säger sig i avhandlingen exhibens cautelas etc. 1763 vilja följa den. »Hanc methodum secutus est ingenio plenus Voltaire», upplyser han.⁷ Metoden, som inaugurerar en ny epok inom historieskrivningen, går ut på att sönderbryta den kronologiska ramen, placera kulturen mera i centrum för framställningen och överhuvud ge en helhetsbild av livet i det land som var föremål för skildringen. I fråga om krig och fred är han av samma mening som Voltaire. I avhandlingen *De felicitate regni suo gothici arte quam marte vel bello paranda* 1756 gör han gällande, att vägen till en ny storhetstid för Sverige är att söka icke i krigiska företag utan i idogt fredligt arbete inom åkerbrukets, handels och industrins områden. I första delen av *Svea Rikes Historia* – där han karakteriserar vikingarna som rövare, mordbrännare och mördare – betecknar han krigiska erövringar som merendels onyttiga och ofta skadliga och en krigsivrig kung, hur stor han än är, som ett plågoris för sina undersåtar.⁸

Ett utslag av pacifism är också ord av honom som dessa – de kunde ha varit skrivna av Voltaire –: i forna tider ansågs det hederligt och berömligt att föra krig, »vilket är väl största höjden av orimlighet . . . Om man visste nu för tiden, alla de hemliga avsikter, som uppväcka krig och förödande, skulle orsakerna vara esomoftast likaså dåraktiga, oaktat alla konstlade berättelser om oförrätt och förolämpningar».⁹ Även Brings uppfattning om historieskrivarens plikt att vara objektiv är analog med den

⁷ § 17.

⁸ *Svea Rikes Historia*, I s. 518, 116, 74. Jfr VOLTAIRE i *Siècle de Louis XIV: Les nations, dans les monarchies chrétiennes, n'ont presque jamais d'intérêt aux guerres de leurs souverains.* (Oeuvres complètes, ed. Moland, XII, 163). Voltaire om kriget: *Futilité de la plupart de ses motifs* (XIX, 319, XXI 119); *Sa folie et ses fureurs* (VIII, 434, 489); *Comment, au bout de quelques années, elle rend le vainqueur presque aussi malheureux que le vaincu* (XIV, 525); *une crime* (XXVIII, 130).

⁹ *Svea Rikes Historia*, I 143.

berömda fransmannens. I ett brev till Jöran Nordberg, skrivet 1743 eller 1744, försäkrar Voltaire: Il faut enfin m'être d'aucun pays, et depeiller tout esprit de parti quand on écrit l'histoire.¹⁰

»Även utmärktare män äro barn av sin tid», betonar Anders Fryxell,¹¹ som observerat diskrepansen hos Bring mellan teori och praktik ifråga om objektivitet, och givetvis har han rätt. Som barn av sin tid märker man ofta inte själv sin tidsbundenhet. Ett spörsmål är emellertid, om det inte i Brings fränhet mot aristokratin, vid sidan av det tidsbundna däri, kan spåras ett rent personligt tonfall, grundat på egna upplevelser och erfarenheter.

Tiden 1736–41 tillbragte Bring till största delen i det Fersenska huset i Stockholm, fram till 1737 som informator för den yngste av Hans von Fersens söner, Fredrik Axel, och därefter av andra skäl. Under denna tid hade Bring tillfälle inte bara att studera det stockholmska societetslivet, dominerat av adeln, utan också att på nära håll följa det intensiva politiska maktspellet i huvudstaden, det som ledde till Arvid Horns fall och hattarnas seger vid riksdagen 1738–39, till krigsutbrottet mot Ryssland och nederlaget vid Villmanstrand, snart följt av andra försmädligheter. Om han därvid greps av samma och därtill förblivande stämningar, som de Dalin gav uttryck åt i den s.k. Hattvisan med omkvädet »men hatten är krönt med lager, seger och ära» vore det väl inte underligt. Ett satiriskt lustspel (titel och början ha gått förlorade), som han skrev omkring 1740, medan svenska trupper överskeppades till Finland, synes mig tala därför.¹² Personerna i stycket är antika gudomligheter, Mars, Venus, Merkur och Cupidon, men ämnet är så svenskt det kan vara. Lustspelet angriper nämligen sarkastiskt det djupa stockholmska sedefördärvet, som författaren fruktar skall med

---

¹⁰ VOLTAIRE, *Oeuvres completes*, ed. Moland, XXXVI, 282.

¹¹ A. FRYXELL, *Om aristokratfördömandet i svenska historien*, h. 3, 162.

¹² Föreligger i koncept med talrika ändringar av Brings hand i Coll. hist. Lagerbr., Lunds UB.

de svenska trupperna överförs till det av rena seder och oskuld ännu präglade Finland.

I styckets andra akt håller Merkur ett stort tal, föregånget av pukor och trumpeter. Eftersom det är ställt till Högvälborne, välborne, ädla och högaktade, hög- och ärevärdiga, ärlige och beskedlige herrar och män kan man förmoda att det är riksdagen han har i tankarna, vilket också talets begynnelseord möjligen antyder:

Vår store general Cupidon menar jag
ett allmänt möte har utsatt i denna dag,
där han vill ta emot de alla ädla själar
som hans åstunda bli, men ej förnuftets trälar.

Förnuftet får i fortsättningen flera slängar, bl.a. denna:

Förnuftet söker dygd, förnuftet söker vett,
då kärlek däremot ej söker mer än ett:
hon söker nöje och i nöje sig insöver.
Förnuftet offerar allt för kung och riksens bästa
och mindre ser på sig än nyttan för sin nästa
– slikt är ju tokeri . . .

Kontrasten mellan förnuftets handlingsmönster och Cupidons framträder också i rader som dessa:

När andra grunda på vad stora Fleuri tänker
och vad för konferens han har med grev Tessin
Jag för min spegel då med omsorg eftertänker
hur jag kan få den bästa min.

När andra grunda på om grannen blivit feg
och vad i sådant fall man måste ta för steg

---

i största samvetslugn jag eftertänker då
om jag bör sätta hatten på
el bär'an under armen.

Tydligt är, att den församling Merkur vänder sig till – vilken den nu skall symbolisera – saknar ansvarskänsla inför rikets angelägenheter och helt behärskas av sitt lättsinne och sin nöjeslystnad. Förnuftet lyser där med sin frånvaro. Detta lättsinne och därtill en lättvindig segertro karakteriserar även Mars, som kanhända skall symbolisera krigsbefälet. I första akten har han en replik, som är upplysande. För att fatta innebörden i den, bör man nog veta, att krigsguden längre fram i samma replik uttalar farhågor för att Venus, älskarinnan, under hans frånvaro i Finland skall vara honom otrogen – med sin man. Hon lugnar honom: att hålla av sin man går aldrig an; vår mun är för vår man, hjärtat är för andra. Av värde att veta i sammanhanget är kanske också, att Cupidon skall åtfölja Mars till Finland för att lära detta land att Stockholm »liker bli».

Mars replik:

De svenske är mitt folk, de är min största heder.

Uti de svenska leder

jag största äran nått,

ty menar jag dem gott.

Ja ingen svensker fasar

änskönt i varje vrå båd eld och döden rasar.

Där faran skall bli störst

där vill han vara först.

Därföre har jag ej mig velat undandraga

att följa dem till vägs

och om det är som sägs

(så l)är jag genast mig till återresan laga,

ty trösta dig min vän,

jag res väl något bort men kommer snart igen.

En sak synes säker: den som skrev dessa rader delade inte hattarnas segertro. Han anar olycka, bl.a. för sedefördärvets och de lättvindiga krigsförberedelsernas skull.

I det här refererade lustspelet är Bring moralist, ibland med ironi och sarkasm som vapen. I hans historiska författarskap möter man samma lust att moralisera och stundom flödar sarkasmerna. Detta hör samman med hans karaktär men också med tidens syn på historieskrivningens uppgift: den skall vara till både nytta och nöje. I avhandlingen »De usu et utilitate historiarum» 1745 hävdar Bring (s. 1, 4), att på historiens studium kan tillämpas Horatius bevingade ord: omne tulit punctum qui miscuit utile dulci. Historien utgör en fond av generationers samlade erfarenhet, varur den enskilde individens bristfälliga och snävt begränsade utan möda kan kompletteras. I den tidigare omnämnda »Speculum providentiae . . . etc» kommer frågan om nyttan åter på tal (§ 1). Historien är till nöje i och med de berättade händelsernas skiftesrika spel och till gagn, eftersom den skildrar gångna tiders människor, sådana de varit i seder, öden och karaktärläggning, varigenom dygd och klokhet uppammas och livas hos läsaren. Den praktiska filosofins torra moralregler är i historien belysta av lärorika och nöjsamma exempel. I avhandlingen »Exhibens cautelas . . . etc» slår han för tredje gången fast: Historia est fidelis & scientifica rerum gestarum narratio, ut delectet lectorum, melioremque reddat (s. 2).

Moralismen i historieskrivningen är som känt av antikt ursprung. I svensk historieskrivning har vi mött den tidigare, in amplissima forma t.ex. hos Olaus Petri. Men under 1700-talet upplevde den en renässans genom upplysningens målsmän, som ville skapa om mänskligheten efter sina ideal och sökte servera sina moralismer i smakligaste form och konsistens. En parallell till Bring utgör Olof von Dalin. I Argus hade han hävdad (II, 5), att betydelsen av historiens studium för en yngling ligger däri, att han lär sig fatta kärlek för berömliga människors gärningar, dem han ställer till sina speglar, och fatta leda för de elakas. I Dalins rikshistoria är det i väsentlig utsträckning Argus-redaktörn som fört pennan. Med en viss sanning kan detta hans verk

karaktiseras som sagan om hästen i en ny och icke bildlik gestaltning.

Den prägel av edukationslitteratur i mer eller mindre skönlitterär form, som en uppfattning av historieskrivningens ändamål likt den anförda förlämnar åt en historisk framställning, mildras i Brings fall till icke ringa grad av de båda bestämningarna till narratio, nämligen fidelis, sannfärdig, och scientifica, i enlighet med vetenskapens krav.

»Utan att vara katolik är jag i många mål av samma religion som Boileau, efter vars grundsatser det heter: J'appelle un chat un chat & Rolet un fripon», skrev Bring en gång 1748.¹³ Un fripon – det var i Brings ögon den svenska aristokratin, åtminstone tidtals, un fripon var också den medeltida katolska kyrkan. Som upplysningsman och sanningssägare var det hans vetenskapliga plikt att avslöja dem. Det gjorde han även, så gott han förstod – och uppgiften roade honom avsevärt, liksom hans framställningssätt ofta roar läsaren än i dag.

ZUSAMMENFASSUNG

Im Januar 1753 verordnete der neue Kanzler der Universität Lund, der Reichsrat Nils Palmstierna, dass ihm der Inhalt sämtlicher Disputationen an der Akademie 20 Tage vor ihrer Abhaltung mitzuteilen sei. Damit wurde das wissenschaftliche Leben an der Universität einer strengen Zensur von Seiten des Kanzlers unterworfen, was in seiner Geschichte noch nicht dagewesen war. Die Zensur wurde 1758 noch verschärft und blieb bis 1763 in Kraft, als ein neuer Kanzler das Recht zur Zensur an die Fakultäten zurückgab.

Der Grund zu der Aufsehen erregenden Aktion des Kanzlers dürfte in verschiedenen Richtungen zu suchen sein: bei Palmstierna persönlich, bei gewissen „Ärgernissen“ an der Universität Uppsala, bei der Reichspolitik und bei lokalen politischen Stimmungen und Verhältnissen an der Lunder Hochschule.

Palmstierna war einer der führenden Männer der Partei der Hüte, ein eifriger Verfechter ständischer Macht und ein geschickter Spür-

¹³ Samling av åtskilliga handlingar I, 6.

hund in bezug auf etwaige Verschwörungen gegen die Staatsform. Als Kanzler sah er es als seine Aufgabe an, Angriffe auf dieselbe in der Dissertationsliteratur zu verhindern. Zu seiner Verordnung kann beigetragen haben, dass es in Uppsala einigen Ärger gegeben hatte, weil der Professor Skytteanus Johan Ihre sich in einigen Abhandlungen nach Ansicht der Obrigkeit Angriffe auf die Verfassung hatte zuschulden kommen lassen, wofür er zu einer hohen Geldstrafe verurteilt wurde. Durch seinen Zensurukas wollte Palmstierna offenbar verhindern, dass ähnliche Dinge in Lund passierten.

Seine verschärfte politische Wachsamkeit hing vermutlich auch damit zusammen, dass der König nach dem Thronwechsel von 1751 grössere Befugnisse forderte. In erster Linie dürfte jedoch der Hintergrund für die Aktion des Kanzlers in bezug auf die Zensur in lokalen Verhältnissen zu suchen sein. In einem Brief an Palmstierna vom Januar 1753 sagt der Geschichtspräsident Sven Bring, er habe erfahren, dass einige Disputationen unter seinem Präsidium so grosses Missfallen erregt hätten, dass die Verordnung über eine Zensur durch den Kanzler ihren Grund darin haben könnte. Er bedauert in dem Brief, dass „unser gesamtes akademisches Werk“ durch sein Unglück leide und verspricht, sich künftig in allen Dingen nach der Meinung des Kanzlers zu richten.

Eine Untersuchung von Brings Produktion an Abhandlungen von 1742, dem Jahr, in dem er Professor wurde, bis 1753 zeigt, dass er in der Abhandlung *De unione calmariensi* von 1745 den mittelalterlichen schwedischen Adel scharf angegriffen hat; er schiebt ihm die Schuld für Schwedens Schwierigkeiten während der Kalmarer Union zu, da er seine eigenen Interessen über die des Vaterlandes gestellt und zum eigenen Vorteil die königliche Macht frühzeitig stark beschnitten habe. Anscheinend wurde der Angriff auf den Adel des Mittelalters von den Machthabern als ein versteckter und ungebührlicher Angriff auf denjenigen seiner eigenen Zeit aufgefasst, zudem schien die Parteinahme für die königliche Macht Missfallen an der herrschenden Staatsform zu verraten. Brings Royalismus tritt, genau wie seine Adelsfeindlichkeit, auch in einer Abhandlung von 1748 deutlich hervor, in welcher der Verfasser am Schluss die gewagte Hoffnung ausspricht, dass der Name des Kronprinzen Gustav – der Kronprinz war zu jener Zeit 2 Jahre alt – eine Wiedereinführung gustavianischer Zeiten und Gustavianischer Siegeszeichen garantieren möge. An seiner Königstreue und seiner Abneigung gegen den Adel hielt Bring sein Leben lang fest, aber er scheint – zumindest in

den 1750er Jahren – gewaltsame Verfassungsänderungen missbilligt zu haben, was aus seinem Brief an Fersen vom 1. Juli 1756, einige Tage nach Lovisa Ulrikas misslungenem Revolutionsversuch, hervorgeht. Da Bring als Royalist und Adelsgegner bekannt war und vielleicht Grund hatte, deshalb nach dem Revolutionsversuch Repressalien zu befürchten, besteht die Möglichkeit, dass er durch seinen Brief an den mächtigen Chef der „Hüte“ diesem seine Loyalität der Verfassung gegenüber erklären und dadurch Unannehmlichkeiten vermeiden wollte.

Der zweite Teil des Aufsatzes behandelt u.a. den Hintergrund der Diskrepanz zwischen Brings bereits in den vierziger Jahren dargelegten strengen Forderungen in bezug auf Objektivität des Geschichtsschreibers und seinem eigenen Mangel daran sowohl in der Abhandlungsliteratur wie auch später, sobald es sich um das Verhältnis Adelsmacht kontra Königs- und Volksgewalt sowie um die Geistlichkeit des Mittelalters handelte. Es dürfte sich dabei nicht ausschliessen lassen, dass Brings Herkunft aus einem lutherischen Pfarrhaus mit dessen üblicher antikatholischer Einstellung, Königstreue und Vaterlandsliebe ihm ihren Stempel aufgedrückt hatte. Dass er Anhänger der Aufklärung war, dürfte dabei auch eine wesentliche Rolle gespielt haben. In dieser wie auch anderer Hinsicht ist er von Voltaire beeinflusst, und wie dieser bekämpft er u.a. Aberglauben aller Art – er selbst dürfte, genau wie Voltaire, Deist gewesen sein – Gewalt, Krieg (kriegerische Könige missbilligt er) sowie ungebührliche gesellschaftliche Vorrechte, besonders wenn diesen, wie es seiner Meinung nach in bezug auf Adel und Geistlichkeit im Mittelalter und später der Fall war, nicht dem Lande nützliche Gegenleistungen entsprachen. In seiner Aversion gegen einen allzu mächtigen Adel und gegen die katholische Geistlichkeit dürfte Bring mit seiner Zeit im Bunde gestanden haben, doch war er als echtes Kind seiner Epoche auch zuweilen unhistorisch in seiner Sicht. Vielleicht aber hatte seine hier behandelte Einstellung auch ihren Grund in persönlicheren Erlebnissen. Die Jahre 1736–41 verbrachte er zum grössten Teil in dem von Fersenschen Haus in Stockholm, dadurch hatte er Gelegenheit, das intensive politische Spiel um die Macht, das zu Arvid Horns Fall, dem Sieg der „Hüte“ und dem leichtsinnigen und unglücklichen Krieg mit Russland führte, in der Hauptstadt aus nächster Nähe zu verfolgen. Wie sein vaterländisches Gemüt – negativ – auf den Ablauf der Geschehnisse reagierte, spiegelt eine Komödie, die er um 1740 schrieb.

Seinen eigenen Worten nach dienten Bring für seine Geschichtsschreibung die Worte Boileaus als Richtschnur: J'appelle un chat un chat et Rolet un fripon. Ein fripon war in Brings Augen der schwedische Adel zumindest zeitweise, ein fripon war auch die Kirche des Mittelalters mit ihrer Geistlichkeit. Als Aufklärer und Verfechter einer unbedingten Wahrhaftigkeit sah er es als seine wissenschaftliche und patriotische Pflicht an, jene blosszustellen, und vermutlich wurde es ihm dabei – in der politisch so leidenschaftlich bewegten Zeit, in der er lebte – nicht ganz klar, dass er selbst in einigem Umfang von seiner eigenen vornehmen Forderung nach Objektivität abwich.